

УДК 655.1:94 “1947/1949”

Видання «Комар/Їжак» 1947-1949 рр. як приклад сатирично-гумористичних видань української діаспори

Ірина Сидун, канд. іст. н., доцентка кафедри видавничої справи та редагування, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

e-mail: sydun_iryndun@ukr.net

Анна Іванишина, студентка 4 курсу, напряму підготовки «видавнича справа та редагування», Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

У дослідженні проаналізовано причини появи українських видань за кордоном в ХХ ст. Описано роль та місце українців у діяльності українських видань в діаспорі. Показано значення еміграційних видань та їх вплив на культуру й свідомість українського народу. Проаналізовано проблеми, які підіймаються в діаспорних виданнях, зокрема у сатирично-гумористичному виданні «Комар/Їжак». «Комар/Їжак» – це двотижневик сатири, карикатури і гумору, що виходив з 1946 по 1949 роки 1 та 15 числа у Німеччині (Мюнхен-Ельванген). Видавництво: Видавнича

© Ірина Сидун

© Анна Іванишина

Спілка «Скоморох». Проведено редакторський аналіз технічного та тематичного аспекту сатирично-гумористичного двотижневика «Комар/Їжак». Визначено, що лише в еміграції українці могли писати на злободенні теми.

Ключові слова: видавнича справа, діаспора, український народ, сатирично-гумористичні видання.

Питання розвитку української видавничої справи ХХ століття є об'єктом багатьох досліджень. Велика кількість українських газет та журналів видавались в різний час, у різних країнах світу. Наразі діаспорна періодика вивчена і проаналізована не досконало. В роботі розкрито одну з проблем української еміграційної видавничої справи. Простежується значення еміграційних видань та їх вплив на культуру й свідомість населення на конкретному прикладі.

Мета дослідження – показати значення сатирично-гумористичних видань діаспори як важливого джерела історії України та розвитку української видавничої справи на прикладі двотижневика «Комар/Їжак» за 1947-1949 рр. Для глибшого вивчення проблеми з'ясувати причини й передумови еміграції в період 1930-1950-х років. Прослідкувати вплив діаспорних сатирично-гумористичних видань на життя та формування національної самосвідомості українського народу в еміграції. Провести редакторський аналіз технічного та тематичного аспекту сатирично-гумористичного двотижневика «Комар/Їжак».

Численні політичні репресії ХХ століття на території України спричинили процес відпливу еліти у інші

частини світу. Неспроможність українськими письменниками втілити свої ідеї у повному обсязі на рідній землі спричинило виникненню масштабних українських діаспорних літературних течій за кордоном. В той час, як в Україні процеси культурного розвитку були пригальмовані та замінені переважно пропагандистською та прорадянською літературною продукцією, діаспора потужно розвивалась, створюючи нові тенденції в українській творчості. Еміграція з України – процес закономірний навіть у наш час. У ХХ столітті українська демократична література розвивалась переважно в західній діаспорі.

Чіткою межею, від якої розпочалися визначальні нові суспільно-політичні, культурні і літературні тенденції, міг би стати 1914-й рік. Власне, бурхливе чотириріччя – 1914-1918, – коли доглибинно перемінилися самі історичні основи буття Європи внаслідок Першої світової війни, а в Україні відбулися і прискорене формування державницької свідомості й ідеології нації [1, 124].

Літературний процес залежить від змін у напрямках художньої творчості та обумовлюється факторами мистецького порядку, суспільним становищем. Багато у розвитку такого процесу залежить від інтенсивності літературного «життя» в тому чи іншому регіоні, тож зовнішні фактори мають вагомий вплив. За таких обставин у ХХ столітті українська демократична література розвивалась переважно в західній діаспорі.

Як зазначав Ф. Погребенник [8, 22], еміграції всіх часів і народів супроводжувалися народженням і ро-

звітком громадсько-політичної й літературно-естетичної думки, що відображала історичну долю цього народу.

Функції і призначення літератури залежить від епохи, тому в тоталітарному суспільстві всяке мистецтво було зведене до вдалого ідеологічного інструмента маніпулювання свідомістю населення. Важливо зазначити, що саме в цей період справжнього успіху досягали митці, що сповідували власні принципи, використовували неординарні художні засоби відображення дійсності. Вони постійно вели запеклу боротьбу з системою. Зазвичай у таких авторів доля складалася дуже важко [3].

Історія гумористично-сатиричної періодики сягає 1860-х років. Тоді одночасно у Західній та Східній Україні були видані перші рукописні гумористичні газети «Помийниця» (1863-64, Київ), «Клепайло» (1860, Львів), «Жельман» (Львів). У 1864 році видавець М. Поремба видає у Львові першу друковану українську гумористичну газету «Дуля» [9].

Двотижневик «Страхопудь» (1863-68, Відень) був першим еміграційним часописом. У США від 1902 р. виходило понад 20 сатирично-гумористичних газет і журналів. В 1925 р. в Україні та за її межами виходило 25 українських сатирично-гумористичних газет і журналів. Загалом 1920-39 рр. побачили світ близько 100 українських рукописних, машинописних і друкованих сатирично-гумористичних часописів [2].

Сатирично-гумористичні часописи гостро відгукувалися на суспільні явища свого часу, одночасно захищаючи інтереси українського народу. Деякі діаспорні сатирично-гумористичні видання містили дописи з різних сіл, міст Галичини, фейлетони спрямовані проти СРСР і Сталіна, гострі статті про галицьких політиків, громадських і церковних діячів («Комар»).

У повоєнний період представники української інтелігенції в еміграції спрямували усі спільні зусилля для заснування у 1945 р. мистецького українського руху. Провідними темами матеріалів видань були кохання, вірність, материнська жертвовність, тривога й чекання, любов до Батьківщини. З другої половини війни увага у літературі приділяється не новаторству та експерименту. Автор зі спостерігача перетворюється на свідка подій. Змінюються психологічні характеристики персонажу, ширшає масштаб узагальнень. Подальші зміни в літературі припадають на 50-ті роки в якій простежуються гуманістичні тенденції [7].

Сатира вважається соціальним явищем. У журналістиці сатиричні жанри мають достовірність опису та адресність фактів. Предметом виступають: актуальні суспільні і природні події, явища, процеси, ситуації та їх взаємодія. Вони породжують важливі проблеми і конфлікти, особистість людини. Для створення сатиричних творів треба використовувати методи наочно-образного узагальнення, що спирається на прийоми асоціації, творчої фантазії, та використання художніх засобів. Журналіст повинен не спотворити реальний

стан справ, щоб здійснювати дійсність в емоційно-образній формі. Тексту притаманний домисел [10].

«Комар/Їжак» – це двотижневик сатири, карикатури і гумору, що виходив з 1946 по 1949 роки 1 та 15 числа у Німеччині (Мюнхен-Ельванген). Видавництво: Видавнича Спілка «Скоморох». Ціна 3 н. м. за випуск. Редактор – Євген Черевань [1]. У 1949 р. починає виходити в Канаді та Америці під назвою «Комар». Видає: Видавництво І. Тиктора. Редагує: М. Левицький Вінніпег. За жанрами видання містить: фейлетони, памфлети, сатиричні вірші, пасквілі, портретні замальовки, нариси, каламбури, анекдоти, пародії, сатиричні коментарі й епіграми. Редакція наголошувала: «Сміх – це здоров'я»: «На рідних землях порівнювали моє жало до операційного лянцета хірурга. І зовсім правильно, бо причинитися, в міру моїх скромних сил, до оздоровлення нашого національного організму – це ж було, є і буде моє єдине завдання. Нехай же буде потіхою для противників (і втіхою для прихильників) те, що навіть найбільш болючі операції я переводитиму на весело...» [6, 1].

Журнал «Комар/Їжак» часто пропонував окремі сторінки і розвороти а також комунікати, побажання, листування, матеріали до «історії і психології, холуїзму», народну оперету «Наталка-Полтавка», анекдоти, аргументи, надзвичайні вісті, спростування, вірші та інше [4, 4].

У вихідних даних зазначені: рік, номер випуску, видавництво, місто. Слоган: «Кусає і коле двічі у міся-

ць», виділяється розрідженням літер. Багатокольорове, україномовне. На першій і останній полосі розміщені тематично спрямовані карикатури, що відображають ідею та зміст всього випуску. Назва розміщується у горіщі обкладинки, виділяється кольоровими літерами, шрифтами, підкладкою, від тексту відділяється лініями. У деяких випусках є словник українських слів.

Назва виділяється жирним збільшеним шрифтом. Головні моменти в тексті виділяють розрідженням літер. Основна інформація на шпальтах розташована у три колонки (іноді у дві). Виданню притаманні абзацні відступи, перед якими іноді зазначають цифри (номер ілюстрації). Текст відділяється один від одного лініями. Імена авторів виділяються розрідженням та курсивом. Питання, які читачі мають задати собі відділяються знаками питання по периметру та спрямовані перпендикулярно до основного тексту. На 4 і 5 сторінці розміщені уривки карикатур з літератури. На передостанній сторінці у підвалі заверстують фразу: «Спішіться, наклад на вичерпанні» [4]. Змісту не має в жодному номері. Загальна кількість сторінок у всіх номерах – 8.

Яскравою особливістю видання є велика кількість карикатур, які наочно супроводжують матеріал. Вони розташовуються у врізах, або займають у середньому пів шпальти. На сторінках видання можна знайти «Карикатури з літератури», «Великий єгипетсько-халдейський сонник», «З редакційного коша», «Одвертий лист до Когось і до Нікого» Данила Тихого, «Небесний

скринінг» Гаркуна Ідовитого, «дуже сумні гуморески», рецензії «Шерехи історії» та багато іншого [4,5,6].

На обкладинці до карикатури додана цитата І. Франка («Наймит»): «В устах тужливий спів, в рунах чепіги плуга. Там бачу Я ЙОГО . . . », – це говорить про бачення проблем та важкої долі українців редакцією [4].

У 1947 р. основною тематикою сатирично-гумористичних творів були: культурна неосвіченість, українська діалектика, бідність свободи думки. Багато обговорювалась тема показовості патріотизму основної маси українського населення, ілюзорність боротьби за Україну, зрада ідеалам заради вигоди та не готовість народу спрямуватись у Європу:

– Чому їх повісили лицем на СХІД?

– Бо вони за життя оглядалися на ЗАХІД [4].

Вагомою є тема жалюгідності української внутрішньодержавної преси у несприйнятті сатири і гумору. У деяких номерах розміщували словник специфічних українських слів, що допомагало розширювати словниковий запас української мови в рамках еміграції. Також були окремі сторінки для вивчення англійської мови: «Вивчай чужі мови! Людина без мови, немов людина без людина без язика!» [5].

Провідною темою двотижневика є влада та її позиція: «Українського народу не було, нема і бути не може». Головною ідеєю в темі є – де двоє борються, третій наживається. Щоб підкреслити та загострити політичне питання, сьомий випуск 1947 р. називався

«Червона мітла» (бригада, яка слідувала за виконанням українськими колгоспниками хлібоздачі) [4].

«У таборовому суді» – яскравий памфлет, який розкриває сутність тогочасного відношення політичної верхівки до основної маси населення та перевищення своїх вповноважень, заради власної вигоди, виправдовуючись лукавою брехнею: «Я цале своє жите страждав за народ. За політику фурт не виходивім з криміналу. Я, якім навіть і щось крав, всьом робив з партіотизму і шкодивім но нашим ворогам» [4].

Редакція висміює тогочасну українську модель відносин населення й влади. Якщо політична верхівка займає жорстку цензурну позицію й при тому сама дозволяє собі пусті розмови, бездіяльність та злодійство, то народ не має вибору й повинен притримуватись 5 заповідям: слухняність, покора, мовчання, пресмикання, плазування.

І разом з тим процес еміграції позиціонується не як утікання від проблем і пошук кращої долі, а можливість зрівняти шанси перемоги у боротьбі за визволення українського населення та автономності держави: «Ми оживем у братнім гніві дзвінко. . . Ми ще каратимем хамів мечем республіки на новім місці там на Сан-Домінго!» [4].

«Комар/Їжак» агітує до зближення народів та одночасного відокремлення від впливу інших держав, до підвищення освітньо-культурної свідомості українців.

Видання з 1948-го року відрізняється більш відкритим протистоянням і виразним негативним став-

ленням до проблем, які були підняті ними раніше. Тут номери починають різнитися від попередніх новими образами з інших держав (такі як Америка, Англія, Туреччина та інші). На сторінках з'являються інформаційні замітки, в яких описуються події за кордоном Німеччини в українській діаспорі. Також розміщена важлива інформація для емігрантів у гумористичній манері [5].

Особливо висміюються проблеми діалектики та орієнтації на Захід і Схід одночасно. Розкриваються політичні події, сенсаційні новини, наприклад, подробиці хвороби Йосипа Сталіна. На врізах розташовані всесвітньо відомі цитати українських класиків. Все частіше текст заверстується у 2 та 3 колонки одночасно на шпальті й виділяється кольором та капітеллю.

З 1949 р. двотижневик «Комар» все більше орієнтується на Америку. Запрошує долучитись до місцевих діаспорних спілок. З'являється спілкування читача з редактором у авторській колонці, де редакція відповідає на найвлучніші запитання. Видання розкриває вплив нової держави на емігранта, показуючи вади у гіпертрофованій формі. Показує нові звички та «хвороби» українця.

Висновки

Отже, провідними темами видання були: політика, суспільні відносини, заклик до боротьби й пробудження свідомості. Всі ці теми відображують основні проблеми українського народу та першопричини еміграції. Діаспорні видання мають дуже вагоме значення,

адже у силу цензурних заборон, донести ідею та творчий потенціал було можливо лише за кордоном СРСР.

Двотижневик допомагав українцям за кордоном вивчати нові слова, пояснював значення неологізмів та складних процесів у доступній кожному сатиричній манері. Влада на території тогочасної України замовчувала і забороняла обговорювати важливі питання. Саме на сторінках сатирично-гумористичних видань діаспори можна ознайомитись з найвидатнішими українськими діячами та останніми новинами, що відбувалися у світі та Україні, прочитати викриття персоналій та критику радянського режиму.

Дуже важливим у виданні є його художнє оформлення та верстка. Розбірливий шрифт, велика кількість наочних карикатур, лінійки та кольорові (й інші) виділення допомагають читачу простіше й швидше сприймати інформацію

Сатирично-гумористичних видання діаспори є важливим джерелом не лише історії України, а й розвитку української видавничої справи. Без появи діаспорного книгодрукування українська видавнича справа не мала б сучасного вигляду. Тільки в межах еміграції вона могла б досягти успіху й розвиватися в більш-менш сприятливих умовах. Тим паче, від'їзд в іншу державу врятував чималу кількість видатних українських діячів, які були персонами нон-грата у Радянському Союзі. Саме всі ці фактори вказують на вагомість значення сатирично-гумористичних видань діаспори для українців.

Література:

1. Баган О. Міжвоєнна доба в українській літературі ХХ ст. : періоди, стилі, ідейно-естетичні пріоритети / О. Баган // До 125-ї річниці від дня народження письменниці. Збірник наукових праць. – Випуск 3. – 2014. – С. 122-151.
2. Енциклопедія сучасної України : Гумористично-сатирична періодика [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24713
3. Енциклопедія Українознавства : Словникова частина [Електронний ресурс]. – Париж – Нью-Йорк : Молоде життя, 1957. – Т.2. – С. 405-800.– [Режим доступу] : <http://litopys.org.ua/encycl/euii02.htm>
4. Журнал «Комар-Їжак». – 1947. – Ч. 4-15. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : <http://diasporiana.org.ua/?s=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80+1947>
5. Журнал «Комар-Їжак». – 1948. – Ч. 1-14. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : <http://diasporiana.org.ua/?s=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80+1948>
6. Журнал «Комар-Їжак». – 1949. – Ч. 1, 3-5. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : <http://diasporiana.org.ua/?s=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80+1949>
7. Літературний процес 40-50-х років ХХ століття [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : <http://www.ukrlit.vn.ua/zno/189.html>
8. Погребенник Ф. Еміграція і література / Федір Погребенник // Слово і час. – 1991. – № 10. – С. 22-28.
9. Савчук М. В. Гумористично-сатирична періодика / М. В. Савчук // Енциклопедія сучасної України / http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24713

10. Тертычный А. А. Жанры периодической печати : учебное пособие / А. А. Тертычный [Электронный ресурс]. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 235 с. – [Режим доступа] : <http://evartist.narod.ru/text2/03.htm>

Сатирически-юмористические издания диаспоры и их значение для украинцев (по материалам издания «Комар / Еж» 1947-1949 гг.)

Ирина Сидун, доцент кафедры издательского дела и редактирования, Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, e-mail: sydun_iryna@ukr.net

Анна Иванишина, студентка 4 курса, направления подготовки «издательское дело и редактирование», Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

В исследовании проанализированы причины появления украинских изданий за рубежом в XX в. Описаны роль и место украинцев в деятельности украинских изданий в диаспоре. Показано значение эмиграционных изданий и их влияние на культуру и сознание украинского народа. Проанализированы проблемы, которые поднимаются в изданиях диаспоры, в частности в сатирически-юмористическом издании «Комар / Еж». «Комар / Еж» - это издание сатиры, карикатуры и юмора, которое выходило два раза в неделю с 1946 по 1949 года 1 и 15 числа в Германии (Мюнхен-Эльванген). Издательство: Видавнича Спілка «Скоморох». Проведен редакторский анализ технического и тематического аспекта сатирическо-юмористического издания «Комар/Їжак». Определено, что только в эмиграции украинцы могли писать на злободневные темы.

Ключевые слова: эмиграция, диаспора, украинский народ, сатирические издания.

UDC 655.1:94 "1947/1949"

Satirical and humorous diaspora publications and significance for Ukrainians (based on the material of the "Komar / Yizhak" edition 1947-1949)

Iryna Sydun, PhD (History)

assistant professor at publishing and editing chair,

Odessa I. I. Mechnikov National University

sydun_iryana@ukr.net

Anna Ivanyshyna, student

Odessa I. I. Mechnikov National University

The research analyzes the reasons for the appearance of Ukrainian editions abroad in the 20th century. A large number of Ukrainian newspapers and magazines were published at different times in different countries of the world.

Today diaspora periodicals are not studied and analyzed in a perfect way. The paper deals with the problem of Ukrainian publishing in emigration. The importance of emigration publications and their influence on the culture and national consciousness of Ukrainians abroad is researched.

The role and place of Ukrainians in the activities of Ukrainian editions in the diaspora is described. Numerous political repressions of the 20th century on the territory of Ukraine have caused the process of the departure of the intellectuals to other parts of the world. In the 20th century, Ukrainian democratic literature developed predominantly in the western diaspora.

The satirical magazines responded sharply to the social phenomena of this period and defended the interests of the Ukrainian people. The process of emigration of Ukrainians is a struggle of the Ukrainian people for the liberation and autonomy of their own state.

The problems raised in diaspora editions, in particular in the publication "Komar / Yizhak", are analyzed. "Komar / Yizhak" is a edition of satires, caricatures and humor, which came from 1946 to 1949 in Germany. Printed the magazine Ukrainians for Ukrainians.

The peculiarity of the publication is the large number of cartoons that demonstrate the material. The publication “Komar / Yizhak” is campaigning for the rapprochement of peoples and at the same time for separation from the influence of other states. On the pages of the publication there is a tendency to increase the education and culture of local Ukrainians.

It was determined that Ukrainians could write on topical issues only in emigration. So, the main topics of the publication were: politics, social relations, culture, history. The satirical editions of the diaspora are an important source not only for the history of Ukraine, but also for the development of Ukrainian publishing. Without the emergence of diaspora print, Ukrainian publishing would not have a modern look.

Keywords: emigration, diaspora, Ukrainian people, satirical editions.

References:

1. Bahan, O. (2014) Mizhvoienna doba v ukrainskii literaturi XX st. : periody, styli, ideino-estetychni priorityty [Inter-war era in the Ukrainian literature of the twentieth century : periods, styles, ideological priorities]. *Do 125-yi richnytsi vid dnia narodzhennia pysmennytsi. Zbirnyk naukovykh prats* [In Ukrainian], 3, 122-151.
2. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy : Humorystychno-satyrychna periodyka [Encyclopedia of Modern Ukraine: Humorous and satirical periodicals] Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24713
3. *Entsyklopediia Ukrainoznavstva : Slovnykova chastyna* (1957) [Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part] Paryzh – Niu-York : Molode zhyttia. Retrieved from <http://litopys.org.ua/encycl/euii02.htm>
4. Zhurnal «Komar-Yizhak» (1947) [Magazine «Komar-Yizhak»] Ch. 4-15. Retrieved from

- poriana.org.ua/?s=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80+1947
5. Zhurnal «Komar-Yizhak» (1948) [Magazine «Komar-Yizhak»] Ch. 1-14. Retrieved from <http://diasporiana.org.ua/?s=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80+1948>
 6. Zhurnal «Komar-Yizhak» (1948) [Magazine «Komar-Yizhak»] Ch. 1-14. Retrieved from <http://diasporiana.org.ua/?s=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%80+1949>
 7. Literaturnyi protses 40-50-kh rokov XX stolittia [Literary Process 40-50 years of the twentieth century] Retrieved from <http://www.ukrlit.vn.ua/zno/189.html>
 8. Pohrebennyk, F. (1991) *Emihratsiia i literature* [Emigration and literature]. *Slovo i chas*, 10, 22-28.
 9. Savchuk, M. V. Humorystychno-satyrychna periodyka [Humorous satirical periodicals] Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24713
 10. Tertichnyj, A. (2000). *Zhanry periodicheskoi pechati : uchebnoe posobie* [Genres of periodicals]. Moskva : Aspekt Press. Retrieved from: <http://evartist.narod.ru/text2/03.htm> [In Russian].